

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 343.98

М. А. Погорецький

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Заслужений діяч науки і техніки України;

З. М. Топорецька

кандидат юридичних наук, асистент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ВИЯВЛЕННЯ ЗАЙНЯТТЯ ГРАЛЬНИМ БІЗНЕСОМ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВИМИ ПІДРОЗДІЛАМИ

У статті висвітлено особливості виявлення заняття зайняття гральним бізнесом оперативно-розшуковими підрозділами в ході проведення ними оперативно-розшукових заходів.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, гральний бізнес, оперативно-розшукові заходи, матеріали оперативно-розшукової діяльності.

В статті освітлені особливості виявлення заняття игорним бізнесом оперативно-розшуковими підрозділами в ході проведення ними оперативно-розшукових заходів.

Ключевые слова: оперативно-розшуковая деятельность, игровой бизнес, оперативно-розшуковые мероприятия, материалы оперативно-розшуковой деятельности.

The article highlights the particular identify busy gambling operational search units in the course of their search operations.

Key words: operatively-search activity, gambling, investigative measures, materials operatively-search activity.

Гральний бізнес є одним із найнебезпечніших злочинів, що причиняє значну шкоду як окремій особі, яка потрапляє в його полон, так і суспільству та державі. Цей злочин, як правило, вчиняється організованими злочинними угрупованнями, які мають високу технічну оснащеність, власні розвідки й контррозвідки, корумповані зв'язки, у тому числі й у правоохоронних та судових органах. Вони володіють новітніми формами й методами протидії правоохоронним

і судовим органам, що ускладнює, а іноді й унеможливує виявлення, розкриття та розслідування обставин, що можуть свідчити про зайняття гральним бізнесом, лише кримінально-процесуальними та криміналістичними засобами.

Незважаючи на те, що зайняття гральним бізнесом є найбільш латентним видом злочинів, про що свідчать 82 % опитуваних респондентів [1, с. 2], за вісім місяців 2013 р. проводилось розслідування у 4686 кримінальних прова-

© Погорецький М. А., Топорецька З. М., 2014

дженнях, з яких 370 направлено до суду з обвинувальним актом. Закінчено розслідування по 3244 кримінальних провадженнях та 3050 проваджень закрито на підставі пп. 1, 2 ст. 284 КПК України (в редакції 2012 р.). З прийняттям нового КПК України лише 7,9 % із зареєстрованих кримінальних проваджень про зайняття гральним бізнесом направлено до суду, при цьому судами винесено лише 84 вироки, тобто по 22,7 % з направлених до суду справ [2].

Вивчення матеріалів судово-слідчої практики розслідування зайняття гральним бізнесом свідчить про те, що більшість цих злочинів виявляються саме оперативно-розшуковими підрозділами органів МВС шляхом проведення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ).

У той же час оперативно-розшукова діяльність (далі – ОРД), якій властиві специфічні форми й методи, що дозволяють виявляти й документувати злочини на стадіях їх підготовки або вчинення, здійснювати профілактичну діяльність, недостатньо використовується при виявленні та розкритті зайняття гральним бізнесом, а в окремих випадках у ході виявлення зайняття гральним бізнесом оперативно-розшукові підрозділи не документують ці злочини належним чином, що ускладнює, а іноді й не дозволяє використання результатів ОРЗ у ході судового розслідування.

Зважаючи на **актуальність питання** виявлення ознак окремих злочинів оперативно-розшуковими заходами, окремі їх моменти були предметом дослідження вітчизняних фахівців Ю. М. Грошевого, В. О. Глушкова, Є. Д. Лук'янчикова, Д. Й. Никифорчука, Д. Б. Сергеевої, В. І. Сліпченка, О. Ю. Татарова, В. І. Фаринника, М. С. Цуцкірідзе, М. Є. Шумила та ін. Разом з тим низка проблемних питань щодо особливостей виявлення зайняття гральним бізнесом оперативно-розшуковими заходами залишаються недослідженими, що негативно впливає на ефективність їх виявлення та подальшого розслідування.

Враховуючи вищезазначене, **метою** цієї статті є в межах її обсягу висвітлення особливостей виявлення зайняття гральним бізнесом оперативно-розшуковими підрозділами органів внутрішніх справ (далі – ОВС).

Згідно зі ст. 2 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [3] (далі – Закон про ОРД) одним із завдань ОРД є виявлення фактичних даних про ознаки злочину, в тому числі й заняття гральним бізнесом.

Для виконання зазначеного завдання у ст. 8 Закону про ОРД закріплені права оперативних підрозділів та визначені оперативно-розшукові заходи. Зокрема, працівники оперативних підрозділів мають право проводити опитування осіб, яким можуть бути відомі факти та обставини щодо зайняття гральним бізнесом (відомості про злочин, осіб, що його вчинили, сліди злочинної діяльності тощо). У цьому випадку важливим джерелом оперативної інформації є громадяни, які живуть поряд з гральними закладами або ж ті, що постійно проходять біля цих закладів у певний час (на роботу, на навчання тощо). Ці особи перш за все можуть надати інформацію про так звані «зовнішні» характеристики грального закладу, зокрема про режим його роботи, кількість відвідувачів та постійних клієнтів. Окрім того, ці особи можуть надати інформацію про осіб, які працюють у цьому закладі або управляють ним. Так, часто працівники таких закладів виходять на вулицю курити, пити каву, можуть вступати з джерелами інформації у певні контакти тощо. Власники гральних закладів зазвичай припарковують свої транспортні засоби біля цього приміщення, отже, особи можуть надати інформацію про характеристику таких транспортних засобів, номери та описати зовнішність власника. Інформація про транспортний засіб дасть можливість встановити його власника, а отже, й особу підозрюваного або осіб, які знають підозрюваного у зайнятті гральним бізнесом.

У подальшому після початку досудового розслідування ці особи можуть бути свідками, повідомити під час допиту важливі для розслідування відомості, а також упізнати осіб, які мають відношення до зайняття гральним бізнесом.

Результати опитування можуть бути оформлені поясненням або рапортом. Складені документи долучаються до матеріалів оперативно-розшукової справи і в подальшому можуть бути легалізовані та долучені до матеріалів кримінального провадження і використані як для отримання доказів відповідно до процесуальної форми визначеної КПК України, так і для прийняття відповідних рішень у кримінальному процесі (можуть слугувати приводами та підставами для проведення слідчих (розшукових) дій, застосування заходів безпеки до учасників кримінального судочинства тощо).

Проведення контрольованої поставки та контрольованої і оперативної закупки товарів дає можливість виявити так звані «внутрішні» ознаки грального бізнесу, зокрема спосіб, у який організоване проведення азартних ігор.

Проведення цього заходу регламентується нормами ст. 271 КПК України, ст. 8 Закону про ОРД та відомчими підзаконними правовими актами.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

У випадку проведення оперативної закупки для виявлення факту зайняття гральним бізнесом оперативний працівник самостійно відвідує гральний заклад, робить ставку у грі, бере участь у її проведенні та отримує виграш. Цей процес зазвичай фіксується за допомогою відеозасобів. Проведення такого заходу дає можливість отримати інформацію про те, чи дійсно в приміщенні проводяться

заборонені азартні ігри, а також встановити спосіб їх проведення (діяльність інтернет-клубу, використання гральних автоматів, діяльність прихованого казино тощо). Отримана таким чином інформація дає можливість виявити та задокументувати факт протиправного діяння і може бути підставою для проведення перевірки чи огляду місця події, а зібрані в результаті таких дій матеріали будуть приводами для внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (Реєстру) та початку досудового розслідування.

Наприклад, у РФ для виявлення фактів організації та проведення азартних ігор оперативні працівники застосовували оперативно-розшуковий захід «перевірка закупівля», який зафіксували аудіовідеозаписом на диску CD-R, який у подальшому був долучений до матеріалів кримінальної справи як речовий доказ факту проведення азартних ігор [3].

Факт оперативної закупки доцільно фіксувати за допомогою технічних засобів: фотоапарата, диктофона, відеокамери. При цьому створені таким чином нові джерела, на яких зафіксована інформація (фотографії, записи на магнітних носіях), нерідко сприяють ефективному доказуванню протиправної діяльності винного, документують спосіб вчинення цього злочину та стають речовими доказами, які можуть пред'являтися підозрюваному під час допиту та схилити його до визнання своєї вини у вчиненому злочині. Такі записи повинні бути належним чином упаковані та оформлюватися додатками до протоколу. Додатками до протоколу також можуть бути пояснення спеціаліста, який брав участь у проведенні оперативної закупки чи будь-які інші матеріали, які пояснюють зміст протоколу.

Складений протокол з додатками долучається до матеріалів оперативно-розшукової справи й у разі легалізації матеріалів ОРД може використовуватися в доказуванні у кримінальному провадженні та прийнятті відповідних процесуальних рішень.

Оперативна закупка також може проводитися після початку досудового розслідування, тоді вона матиме характер негласної слідчої (розшукової) дії і проводитиметься в порядку, передбаченому КПК України, зокрема ст. 271 у рамках контролю за вчиненням злочину. Як правило, таку негласну слідчу (розшукову) дію проводить відповідний оперативно-розшуковий підрозділ, який користується при цьому повноваженнями слідчого.

Оперативні підрозділи також мають право ставити питання про проведення перевірок іншими органами та брати участь у їх проведенні. Також оперативні працівники можуть самостійно провести перевірку діяльності підпільного грального закладу з метою виявлення можливих порушень закону чи ознак злочину, оскільки спеціальний Закон «Про заборону грального бізнесу в Україні» [5] надає право органам міліції та органам податкової служби проводити перевірки та звертатися до суду з позовом про застосування фінансових санкцій за вчинені правопорушення у сфері грального бізнесу.

Зокрема, під час проведення заходів з метою забезпечення вимог Закону України «Про заборону грального бізнесу в Україні» працівниками МВС було виявлено в приміщенні ігрові автомати у кількості 10 штук, з яких 6 штук з логотипом – світлове табло з надписами «Симулятор» та 4 гральні автомати з графічним зображенням гральних карт та рулетки на передньому світловому табло, що дозволило правоохоронним органам зафіксувати факт грального бізнесу [6].

Наприклад, у Канаді, де заборонено гральний бізнес онлайн, було проведено поліцейський рейд, під час якого спеціальний загін поліції Канади зайшов на вечірку в місті Маркхем, Онтаріо і влаштував рейд проти діячів організованої злочинності та підпільного грального бізнесу. За даними влади, близько 2 300 гостей вечірки робили нелегальні ставки на Су-

пербоул. За результатами рейду конфісковано понад CAD 2,5 млн готівкою, а також шість осіб заарештовано. Поліція так само конфіскувала спеціальні призи для гостей, такі як спортбайк Kawasaki, годинник Rolex Yacht-Master, LED-телевізори й інші предмети розкоші. Вечірку організувала компанія онлайн-гемблінгу Platinum SB. Сам гральний сайт зараз закритий рішенням суду. І хоча боротьба з організованою злочинністю в Канаді користується всенародною підтримкою, але багато канадців упевнені, що подібних ситуацій можна було б уникнути, якби в країні діяло чітке законодавство в галузі онлайн-гемблінгу. За даними експертів, щорічно з Канади на офшорні рахунки бандитів іде близько CAD 14 млрд [7].

Разом з тим звернення до суду можливе лише за результатами зібраних матеріалів, які свідчать про правопорушення, а такі матеріали можуть бути отримані лише за результатами проведених перевірок. Проте, на нашу думку, таке положення законодавства є недосконалим і колізійним, оскільки таким чином фактично особа несе два види відповідальності за одне правопорушення – фінансову у вигляді штрафу та кримінальну знову ж таки у вигляді штрафу. Крім того, органи міліції є правоохоронними органами, а не фінансовими, тому віднесення до їх повноважень права звертатися до суду за застосуванням фінансових санкцій видається спірним.

Крім того, додаткову інформацію про вчинення злочину та пов'язаних з ним осіб дає також перевірка інших суб'єктів підприємницької діяльності, які мають договірні відносини з гральним закладом (здавання в оренду приміщення, здавання в оренду чи продаж комп'ютерного, грального обладнання, надання послуг з охорони приміщення, поставка товарів, давання послуг з доступу до мережі Інтернет тощо). Отримана в ході перевірки таких суб'єктів інформація, надані такими суб'єктами господарювання пояснення та отримані документи про договірні

відносини є джерелами інформації для проведення подальшої оперативно-розшукової діяльності щодо виявлення злочину.

За результатами такої перевірки складається акт перевірки, який долучається до матеріалів оперативно-розшукової справи і в подальшому може бути використаний у кримінальному провадженні в доказуванні чи прийнятті відповідних процесуальних чи організаційно тактичних рішень.

Ефективними оперативно-розшуковими заходами виявлення заняття гральним бізнесом також є зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж та огляд і виїмка кореспонденції. Цей захід дає змогу виявити партнерів організатора грального бізнесу – співучасників злочину та первинну інформацію про гральний бізнес та інші пов'язані з ним злочини. Вказані заходи також можуть проводитися також і після початку досудового розслідування як негласні слідчі (розшукові) дії. У практиці такі заходи провадяться оперативно-розшуковими підрозділами. Про результати проведеного заходу складається протокол, який долучається до матеріалів оперативно-розшукової справи. А на досудовому розслідуванні такі матеріали ОРД використовуються відповідно до напрямів, визначених ст. 10 Закону про ОРД.

Прослуховування телефонних розмов також використовується правоохоронними органами в Європі для виявлення шахрайства в казино. Так, зокрема, у Франції, де проведення азартних ігор дозволене, служба безпеки казино виявила підозрілі виграші у гравця, при цьому при подальшому прослуховуванні телефонних розмов співучасників злочину вдалося виявити спосіб обману казино. Так, троє італійців обманули казино Les Princes в Каннах у серпні 2011 р., використовуючи інфрачервоні контактні лінзи, які Амполліні купив в інтернет-магазині в Китаї (за €2000). Він і його пособники – Жанфранко Тіррїто і Рокко Грассау – зуміли переконати двох співробітників

казино взяти колоду зі спеціальними мітками (нанесеними невидимим чорнилом, які можна побачити тільки з контактними лінзами). За допомогою цієї колоди Амполліні зміг виграти €70 000, а через два місяці – ще €21000. У ході подальшого розслідування та прослуховування телефонних розмов виявилася змова між трьома співучасниками. Отримавши карти від співників у Les Princes, вони нанесли на них маркування і, заново упакувавши, повернули в казино. Коли італійці повернулися, їх співники дістали мічені карти, щоб ті могли виконати задумане. Шахраїв засудили до тюремного ув'язнення і штрафів: Амполліні засудили до двох років ув'язнення і штрафу в розмірі €100 000; Тіррїто отримав три роки в'язниці і штраф €100 000 (оскільки суд вважав, що він був організатором злочину); Грассау був засуджений до двох з половиною років в'язниці і виплати штрафу в розмірі €50 000 [8].

Здійснення аудіо-, відеоконтролю особи, спостереження за особою, річчю або місцем, а також аудіо-, відеоконтроль місця дають змогу зафіксувати за допомогою технічних засобів факти вчинення злочину, відомості про гральний заклад, отримати зображення підозрюваного в організації грального бізнесу та членів організованої злочинної групи тощо. Отримані фото- та відеоматеріали можуть бути використані в подальшій оперативно-розшуковій діяльності для впізнання осіб, які вчинили злочин, встановлення їх особи та їх розшуку за фотографіями.

Спостереження – це негласний нагляд за важливими для оперативного працівника особами, їх транспортними засобами з метою отримання значущої інформації (наприклад, про організацію злочинної групи, взаємини її членів, способи фінансування групи тощо). Спостереження за злочинцем шляхом введення в близьке коло його друзів інформаторів приносить велику користь розслідуванню [9].

Про результати проведення цих заходів складається протокол, а зроблені

аудіо- чи відеозаписи додаються до цього протоколу. Складений протокол додається до оперативного розшукувальної справи й у подальшому використовується у кримінальному процесі.

Так, в одному з казино постійний внутрішній відеонагляд дозволив виявити шахрайство працівника. 26-річного дилера Меттью Айзенберга з Піттсбурга (США) оштрафували на \$75 000 за те, що він привласнив собі кілька фішок загальною вартістю \$200 з казино Rivers. За повідомленням газети Pittsburgh Post, герой новини роздавав карти за столами покеру і блекджеку і, таким чином, збільшував свій власний прибуток на годину. Дилер-шахрай був спійманий завдяки перегляду камер відеоспостереження: на записах явно видно, як він час від часу бере зі столу кілька фішок і кладе їх собі в коробку для чайових. Шахрай крав фішки досить простим, хоча і відпрацьованим способом. Час від часу разом зі скинутими картами він закріплював правою рукою фішку номіналом від \$1 до \$5, а після розіграшу банку знаходив у стосі карт фішку і лівою рукою кладе її в коробку для чайових. Такі маневри Меттью Айзенберга проробляв більш ніж сотню разів. Сам обвинувачений своєї провини вирішив не заперечувати, після чого був засуджений до року тюремного ув'язнення умовно (дрібна крадіжка), проте згідно з державними законами про гральний бізнес йому все одно доведеться заплатити штраф у розмірі \$75 000 [10].

Отже, за результатами ОРЗ оперативного розшуку підрозділи отримують матеріали ОРД. У ст. 10 Закону України про ОРД вказуються напрями використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі, проте як у цьому Законі, так і у відомчих нормативно-правових актах термін «матеріали оперативного розшукувальної діяльності» вживається без розкриття його поняття, змісту, форми та визначення їх видів.

Відсутність у правових актах нормативного визначення поняття матеріалів ОРД, їх видів, а також встановлених ви-

мог до оформлення кожного з їх видів у ході оперативного розшукувального документування протиправних дій розроблюваних осіб та порядку передачі їх особам, що ведуть кримінальний процес, для використання в інтересах кримінального судочинства є одним із проблемних питань, невирішеність якого в теорії і законодавстві негативно впливає на правозастосовну діяльність, про що свідчать результати аналізу матеріалів оперативного розшукувальної справи, кримінальних справ-проваджень, актів прокурорського реагування на допущені порушення законності в ході здійснення відповідних ОРЗ, подань оперативного розшукувального підрозділів до суду на отримання дозволу на проведення ОРЗ, що обмежують конституційні права громадян.

Матеріали ОРД, які використовуються в інтересах кримінального судочинства, – це матеріально фіксовані джерела, що виникають у процесі здійснення оперативного розшукувального заходів, які містять відомості (інформацію) про ознаки злочину, причетних до нього осіб, а також інші дані, що сприяють його розкриттю та можуть бути використані для прийняття рішень у кримінальному процесі [11, с. 270–292].

Матеріали ОРД являють собою:

а) документи (їх копії), які відповідно до мети та завдань ОРД складені чи отримані уповноваженими на це особами у передбачений законом та відомчими нормативно-правовими актами спосіб і зафіксовані у визначеній ними формі на будь-яких матеріальних носіях (паперових, аудіо-, фото-, відеоплівках, магнітних дисках тощо), які відображають фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, передбачені КК України, про їх джерела та інші обставини, що сприяють викриттю цих протиправних діянь, хід отримання даних про них;

б) будь-які предмети, властивості, якості й стан яких об'єктивно пов'язані зі злочинною діяльністю, які були знаряддям злочину й зберегли на собі його сліди чи були об'єктом злочинних дій розроб-

люваних осіб, гроші й цінності, нажиті злочинним шляхом, та всі інші матеріальні об'єкти, що можуть бути засобами виявлення злочину, встановлення фактичних обставин злочинної діяльності й виявлення осіб, які до неї причетні; які можуть бути використані як приводи та підстави для порушення провадження у кримінальній справі або проведення слідчих дій і прийняття інших процесуальних рішень, а також для отримання фактичних даних, що можуть бути доказами у кримінальному провадженні.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що оперативно-розшукові підрозділи під час проведення оперативно-роз-

шукової діяльності, особливо негласних слідчих дій, отримують вкрай важливу інформацію про факти зайняття гральним бізнесом, особливо способи приховування цього злочину та інформацію, отримання якої є вкрай складним (або і неможливим) шляхом застосування інших відкритих заходів. Отримані таким чином відомості дозволяють слідчому не лише виявити ознаки зайняття гральним бізнесом та почати кримінальне провадження відповідно до ст. 214 КПК України, а й використати такі матеріали на досудовому розслідуванні у доказуванні та при прийнятті процесуальних й організаційно-тактичних рішень.

Література

1. Топорецька З. М. Особливості розслідування зайняття гральним бізнесом : автореф. дис ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / З. М. Топорецька. – К. : Б.в., 2012. – 19 с.
2. Стан та структура злочинності в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/doccatalog/list?currDir=67108>.
3. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 303.
4. Приговор мирового судьи Железнодорожного района г. Воронежа от 03.04.2013 г. в деле № 1–21/2013/Единый реестр решений судов общей юрисдикции РФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gcourts.ru/case/13431881>.
5. Про заборону грального бізнесу в Україні : Закон України від 15 трав. 2009 р. № 1334-VI // Відом. Верхов. Ради України. – 2009. – № 38.
6. Вирок Амур-Нижньодніпровського районного суду м. Дніпропетровська від 13.05.2013 р. у справі № 199/4920/13-к (1-кп/199/156/13) [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень України. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/31135407>.
7. Рейд против нелегальных букмекеров в Канаде [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.overbetting.ru/news/bk/policzejskij-rejd-protiv-nelegalnyh-bukmekеров-v-kanade.html>.
8. Французский суд вынес приговор троим изобретательным мошенникам [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.holdemworld.ru/news/world/frantsuzskiy_sud_vyines_prigovor_troim_izobretatelnyim_moshennikam000.html.
9. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. [Новое изд., перепечатанное с издания 1925 г.] / И. Н. Якимов. – М. : ЛексЭст, 2003. – С. 280–293.
10. Мошеннику вегасского казино грозит 360 лет заключения // Веб-сайт Ассоциации деятелей игорного бизнеса [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vib.adib92.ru/main.mhtml?PubID=11042>.
11. Погорецький М. А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М. А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 574 с.